ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

БАРАНОВСЬКИЙ Володимир Миколайович

ГЕНЕЗИС ТЕОРІЇ САМОРУХУ

09.00.03 - соціальна філософія
і філософія історії

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

Дніпропетровськ - 1997

(091)
АВ 36.835

Дисертацією є ру

ЛННБ України ім.В.Стефаника
00760994 (Z)

Дисертація викон
них наук філософсько
тету ім.Тараса Шевче

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
СКУРАТІВСЬКИЙ Віталій Андрійович;

доктор філософських наук, професор
ОГОРОДНИК Іван Васильович;

доктор філософських наук, професор
МОРОЗ Іван Антонович.

Провідна організація – Центр гуманітарної освіти
НАН України.

Захист відбудеться "14" березня 1997 р. о 11 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 03.01.17 для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук при Дніпропетровському державному університеті (320625, МСП, м. Дніпропетровськ, пр-т Гагаріна 72, корп. 1, ауд. 307).

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Дніпропетровського державного університету.

Автореферат розісланий "13" лютого 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради А.В.Філатов

І. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасний етап розвитку суспільства породжує різноманітні проблеми, вирішення яких вимагає розробки якісно нових основ теорії і практики. Однією з основних загальних специфічних проблем є проблема саморуху, джерела виникнення якої мають місце ще в античній філософії. Особлива увага приділяється їй і в Новий час. Сьогодні проблема саморуху викликає потребу наукової розробки не лише філософами, а й біологами, фізиками, кібернетиками та ін. В якості сучасних наукових передумов дослідження проблеми саморуху функціонують загальноприйняті природничо–наукові теорії розвитку мікро– і макросвіту, а також гіпотези, що виникають в науковому пошуку. Зокрема, ті гіпотези, в яких найбільш рельєфно визначені методологічні характеристики способу побудови теоретичної системи знання. Маючи це на увазі, зроблена спроба прослідкувати найбільш важливі, основні, що мають пряме відношення до розробки теорії саморуху. Філософське вчення про саморух, як основа всеосяжного бачення дійсності, не зводиться до поняття окремих наук про ту чи іншу форму його виявлення, хоча ці уявлення і взаємопов'язані між собою. Безумовно, більш повний і багатий зміст теорія саморуху має тоді, коли вона адекватно відображає не тільки процеси природи, а й суспільства, в їх єдності.

Узагальнюючи досягнення науки і практики, філософія обгрунтовує саморух як спосіб буття світу, проте в сучасній філософській науці ще немає загальновизнаної теорії саморуху, недостатньо розроблений її категоріальний апарат. Тому дослідження генезису теорії саморуху як філософсько - категоріального явища відображеня процесів світу сприятиме глибокому осмисленню механізму саморуху суспільства, його творчого потенціалу, а також визначенню, чому саморух здійснюється в цьому, а не в іншому

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

напрямку і які його перспективи, як впливати на цей процес.

Починаючи з другої половини дев'яносто першого року XX ст., пошуки самовідродження незалежних держав були поставлені на терен практичних дій. У зв'язку з цим проблема теорії саморуху набуває особливого статусу. Теоретична і практична орієнтація на філософське дослідження цієї проблеми розкриває наукові засади найбільш загальних орієнтирів діяльності людини і суспільства.

Сучасне духовне відродження України відкриває суспільству необмежені можливості. Об'єктивний характер саморуху суспільства значною мірою залежить від усвідомлення важливості пошуку вдосконалення цього процесу, пошуку нових шляхів у розв'язанні складних суперечностей, здатності розуміти не тільки їх протилежності, боротьбу, а й злагоду. Не випадково сьогодні особливого значення набуває орієнтація на злагоду, на єдність суспільства, що якісно посилює його саморух.

Сьогодні суспільний інтерес стимулює розробку теорії саморуху в двох основних напрямках: більш повного пізнання буття світу і використання наукових знань відповідно до потреб суспільства. У вирішенні цієї проблеми принципове значення має творчий розвиток діалектики як теорії саморуху, її категоріального апарату як необхідної умови виконання нею світоглядної і методологічної функцій. Перш за все зростає необхідність дослідження категорії саморуху як історично зумовленої форми логічного відображення дійсності, як основної вихідної категорії генезису теорії саморуху.

Це висуває на чільне місце необхідність аналізу соціально-практичної зумовленості розробки категорії саморуху відповідно до нових досягнень науки і соціальної практики, а також діалектичного виведення її логічної структури, дослідження функції, які вона виконує в сфері теорії та практики.

Головне в цьому напрямку – категорія саморуху в системі основних філософських абстракцій, що становлять зміст теорії саморуху. Спираючись на принцип єдності історичного і логічного, необхідно визначити логіку генезису теорії саморуху, її категоріальний зміст та функції.

Мета дослідження полягає і в тому, щоб розкрити діалектику абстрактного і конкретного в побудові наукової теорії саморуху. Цьому сприяє, на наш погляд, дослідження законів діалектики як законів саморуху, особливо функцій категорії саморуху в світоглядній орієнтації людини, зокрема, в науковому пізнанні процесів природи і суспільства.

Одним із важливих завдань наукових досліджень вищої школи є вихід в практику навчального процесу, це стосується дослідження і категоріального апарату філософії, особливо функцій категорії саморуху в оновленому викладанні філософії в навчальному процесі та дослідженні студентами цієї проблеми в наукових пошуках. Важливо відмітити, що це суттєве питання можна віднести до найбільш фундаментальних у всьому комплексі розглянутих актуальних питань, такий підхід до нього не обмежується вивченням проблеми методики, головна мета – всебічно і проблемно викласти філософське вчення про саморух світу, особливо суспільства, його основні проблеми та їх вирішення.

При цьому, слід підкреслити, що філософія, як відомо, є теоретичною основою культури. Одне із найбільш актуальних питань дослідження її – теоретико-методологічна культура, етапи її формування, логічна структура, місце і роль в ній категорії саморуху, її вплив на вирішення проблеми активізації ініціативності мислення і практичної діяльності людини.

Нарешті, актуальність дослідження категорії саморуху як ступеня

пізнання і форми знання викликана ще одним важливим завданням, нині висунутим соціальною практикою – це дослідження категорії саморуху як принципу практичної діяльності, який найбільш повно виявляє себе у зростанні активності людини в сфері "наука – техніка – виробництво". В цьому напрямку набуло важливого значення дослідження самовиявлення ініціативи людини, перетворення цієї ініціативи в ініціативно-практичну діяльність, що прискорює саморух суспільства.

Стан наукового дослідження. На відміну від інших теоретичних питань, проблема саморуху стала предметом спеціального дослідження лише в останні десятиріччя, але переважно в світоглядному аспекті. Перш за все, це пояснюється певною складністю і багатоаспектністю цієї загальної проблеми в цілому, а також потребами і умовами, що склалися. Важливо при цьому відзначити, що вперше істотні аспекти проблеми саморуху були розглянуті В. І. Шинкаруком і В. О. Босенком.

Так, розглядаючи ряд важливих проблем системи категорій діалектичної теорії розвитку, В. О. Босенко зосередив увагу також і на визначенні змісту категорій руху і саморуху. Значну наукову цінність мають дослідження Л. А. Петрушенка "Самодвижение материи в свете кибернетики" (Москва, 1971) і "Единство системности, организованности и самодвижения (О влиянии философии на формирование понятий теории систем)" (Москва, 1975), в яких зроблено аналіз проблеми зв'язку системності, організованості і саморуху. Розглядається і зміст категорії саморуху співвідносно з категорією активності. Внаслідок цього виходить, що у визначеному відношенні поняття активності ширше саморуху, оскільки воно, вважає Л. А. Петрушенко, більш повне, конкретне. Категорія саморуху визначається як такий рух, що містить в собі суперечність. Цим зосереджена увага на найбільш важливому, головному – суперечності саморуху. Однак, на

наш погляд, завдання полягає в тому, щоб поглибити визначення змісту категорії саморуху, особливо тих понять, які утворюють її логічну структуру.

Важливий крок в цьому напрямку зробив Ф. Ф. Вяккерев в монографії "Проблема самодвижения в материалистической диалектике" (Ленинград, 1971), в якій основна увага зосереджена на особливостях саморуху біологічних і соціальних систем, піддана критиці теорія рівноваги, здійснена спроба визначити об'єктивний зміст категорій руху і саморуху. Саморух визначається як власна, внутрішньо необхідна зміна системи, яка породжується суперечностями системи, що опосередковують дію зовнішніх детермінантів.

Відповідно із зростаючими потребами пізнання і практики у предмет спеціального дослідження виділені нові аспекти і питання загальної проблеми саморуху. В цьому напрямку науковий інтерес має змістовна праця В. А. Кайдалова "Диалектико-материалистическая концепция самодвижения и ее современные проблемы" (Томск, 1982), автор якої послідовно розкриває сутність концепції саморуху, основні функції її принципів у вирішенні природничо-наукових проблем, а також звертається увага на питання про місце категорії саморуху.

Опубліковано також декілька змістовних статей, в яких розглянуті окремі аспекти категорії саморуху. На теоретичне значення цієї категорії в дослідженні проблеми автономності живих систем посилається А. І. Левко (Мінськ, 1987).

Окремі аспекти проблеми саморуху в тій чи іншій мірі розглянуті в працях М. О. Булатова, С. Б. Кримського, В. О. Парахонського, М. О. Парнюка, Є. М. Причепія, М. Ф. Тарасенка та ін.

Необхідно підкреслити, що наведений перелік і аналіз праць

виявляє помітну різноманітність піднятих питань проблеми саморуху. Однак безпосередньо теорії саморуху у вітчизняній історико-філософській думці не присвячено дисертаційних досліджень.

Звертає на себе увагу і той факт, що у філософській літературі немає єдності поглядів у визначенні змісту категорії саморуху, спостерігається штучне обмеження загальності її змісту, в багатьох випадках вона ототожнюється з катергоріями руху і активності. Безперечно, дефініція філософських категорій, зокрема, категорії саморуху, в певному розумінні відносна.

Пізнання все більше проникає в сутність саморуху природи і суспільства, вдосконалюючи знання про нього, що вимагає постійної уваги до категорії саморуху, як основної і вихідної категорії теорії саморуху.

З подальшим розвитком науки та з своєчасною філософською рефлексією її підлягає перегляду і уточненню зміст теорії саморуху.

Об'єктом дослідження є наукові концепції, які містять в собі знання про саморух об'єктивної реальності.

Предмет дослідження – закономірність становлення теорії саморуху та вплив філософської рефлексії науки на її розвиток.

Викладене вище дозволило визначити мету і основне завдання нашого дисертаційного дослідження.

Мета і основні завдання дослідження. Загальною метою є дослідження генезису теорії саморуху, її змісту та функцій.

Для досягнення цієї мети в дисертації поставлені такі завдання:

– дослідити логіко-гносеологічну специфіку формування категорії саморуху в античній філософії, звернувши увагу на об'єктивний зміст і понятійний вираз, визначити її логіку розвитку і функції в філософії епохи Відродження та Нового часу;

– здійснити аналіз становлення категорії саморуху як основної

вихідної категорії генезису теорії саморуху;

– реалізувати самостійний підхід до розробки категорії саморуху відповідно до сучасних досягнень наукового пізнання і соціальної практики, здійснити аналіз її місця і ролі в системі основних абстракцій, що становлять зміст теорії саморуху, звернувши увагу на принцип саморуху, який пронизує всю систему знання, субординує його, спрямовує функції теорії в світоглядній, пізнавальній і практичній діяльності;

– обгрунтувати необхідність постійної філософської рефлексії науки як передумови розвитку теорії саморуху.

Методологічна основа і джерела. При розробці теми автор виходить з потреб наукового пізнання і соціальної практики. Методологічною основою дисертаційного дослідження є принципи сучасного філософського знання. Автор також спирається на теоретичні положення і висновки Першого Всеукраїнського конгресу філософів (Київ, 1991) та Всеукраїнської науково-практичної конференції "Філософія сучасної освіти та стан її розробки в Україні" (Київ, 1996).

Відповідно до поставлених завдань матеріалом філософського дослідження були праці філософів античності (Геракліт, Демокріт, Епікур, Платон, Арістотель); епохи Відродження (Бруно, Кузанський, Патрицій та ін.); XVII – XVIII ст. (Бекон, Толанд, Декарт, Гассенді, Дідро, Гольбах та ін.); класичної німецької філософії (Кант, Фіхте, Гегель), діалектико-матеріалістичної філософії (Маркс, Енгельс, Ленін), вітчизняної філософії (Прокопович, Сковорода, Шевченко, Костомаров, Драгоманов, Франко, Грушевський та ін.).

Автор спирався на наукові праці сучасних філософів, присвячених аналізу окремих аспектів проблеми саморуху (Ф. Ф. Вяккерев, В. А. Кайдалов, А. І. Левко, Л. А. Петрушенко), а також на досліження

проблем історії філософії, сучасних проблем діалектики, логіки, теорії пізнання, науки і практики, які мають в собі в тій чи іншій мірі аналіз окремих аспектів проблеми саморуху (В. П. Андрущенко, Є. К. Бистрицький, І. В. Бичко, М. О. Булатов, В. А. Буслинський, Г. І. Волинка, П. І. Гнатенко, Г. І. Горак, Г. А. Заїченко, М. Ф. Землянський, В. М. Князев, А. Є. Конверський, С. В. Кримський, В. С. Лутай, Ю. В. Кушаков, М. І. Михальченко, І. А. Мороз, І. Ф. Надольний, Б. В. Новіков, І. В. Огородник, М. О. Парнюк, В. С. Пазенок, М. В. Попович, Є. М. Причепій, В. А. Рижко, І. Д. Рожанський, В. А. Скуратівський, В. Г. Табачковський, М. Ф. Тарасенко, В. І. Шинкарук, Т. І. Ящук та ін.).

Особлива увага приділяється аналізу періодичної преси, в якій відображається саморух суспільства, реалізація його творчого потенціалу, а також дослідженню філософських проблем зарубіжними філософами.

Наукова новизна досліження. Здійснено філософське дослідження генезису теорії саморуху, визначена її структура, основною вихідною категорією якої є категорія саморуху, визначені її функції в науковому пізнанні та практичній діяльності, а також обгрунтовано філософську рефлексію проблем науки як передумову її розвитку.

Більш конкретно наукова новизна виражена в таких основних положеннях, які виносяться на захист:

– основними етапами становлення категорії саморуху, що здійснюється в інтегративному зв'язку з категоріями світу, буття, матерії, руху, розвитку, суперечності, закону та ін. і під впливом розвитку наукового знання, що в своїй основі спирається на практичну діяльність, є: а) дорефлексійне уявлення про саморух світу, вперше виведене через поняття: світ, самозростання, довільне, рух (Геракліт, Демокріт, Епікур); пізніше – саморух (Платон, Арістотель); б) відображення само-

руху світу в дискурсивному ряді логічних категорій (Бруно, Кузанський та ін.); в) спроба дослідити співвідношення руху і саморуху (Толанд, Гольбах та ін.); г) становлення в загальних рисах категорії са-моруху як форми мислення і логічного засобу вирішення філософських проблем (Кант, Гегель); д) аналіз філософськосоціальної проблеми саморуху (Маркс, Енгельс, Ленін); ж) утвердження ідеї саморуху в соціально-практичній діяльності з метою самовизначення і самовдосконалення буття суспільства (Шевченко, Франко, Драгоманов, Грушевський та ін.);

– відповідно до сучасних досягнень науки і практики дано авторське визначення категорії саморуху. Доведено, що саморух – спонтанна, самостійна, самоорганізована, внутрішньо необхідна зміна об'єктивної реальності, іманентністю якої є постійне виникнення і розв'язання суперечностей. Зроблені висновки про те, що, на відміну від категорії руху, категорія саморуху відображає спосіб буття об'єктивної реальності в більш багатих і глибоких визначеннях – у неї існують конкретні інтегративні зв'язки з категоріями матерії, суспільства, самостійності, самоорганізації, розвитку, суперечності та ін.;

– доведено, що з становленням категорії саморуху як основної вихідної категорії відбувається генезис теорії саморуху. Дослідження цього процесу дозволило зробити висновок, що теорія саморуху є категоріальна система об'єктивно-істинного знання саморуху об'єктивної реальності як закономірного процесу;

– будучи за своїм об'єктивним змістом знанням сутності саморуху реальності, тобто універсальних законів, необхідних зв'язків, відношення самоорганізації і самодетермінації та ін., теорія не лише пояснює, а й прогнозує саморух природи і суспільства, вона орієнтує дослідника на ще не вивчені процеси, що здійснюються в природі і суспільстві. У логічному виразі пізнання основним принципом, який

пронизує всю систему знання і субординує його, є принцип саморуху;

– досліджено логічну послідовність та ступені розгортання методологічної функції категорії саморуху як принципу в науковому пізнанні, що здійснюється через логічне визначення того, що підлягає пізнанню (регулятивно-пошукова спрямованість), ступінь пізнання, який синтезує в собі основні теоретичні уявлення про саморух;

– в практиці навчального процесу саморух як форма знання сприяє активізації творчого мислення студентів, формуванню у них теоретико-методологічної культури;

– визначено, що категорія саморуху як форма знання в інтегративному зв'язку з поняттями "самоорганізація", "самодисципліна", "самоуправління", "самоініціатива", "самовдосконалення" та ін. всією своєю суттю впливає на зміст і характер практичної діяльності, особливо в активізації творчої ініціативи людини в сфері "наука – техніка – виробництво". В цьому напрямку відбувається реалізація категорії саморуху як логічної форми знання в принцип практичної і теоретичної діяльності;

– найбільш ефективно функції категорії саморуху розкриваються у взаємозв'язку з категоріями і принципами, які експлікаціюють її внутрішній зміст, разом з нею утворюють теоретико-методологічну основу теорії саморуху;

– з подальшим розвитком науки та з своєчасною її філософською рефлексією підлягає перегляду, уточненню і збагаченню зміст категоріальної структури теорії саморуху, що сприяє її розвитку, посиленню функцій в науковому пізнанні і практичній діяльності.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що вони можуть бути враховані і використані у вирішенні теоретичних і практичних проблем. Положення, висновки і пропозиції мають безпосереднє відношення до дослідження окремими

науками конкретних форм саморуху, особливо в дослідженні закономірностей саморуху мікро- і макросвіту, а також побудови природничо-наукових теорій, що матимуть безпосереднє значення для вирішення актуальних проблем подальшого розвитку функцій теорії саморуху. Вони можуть бути враховані і використані у вирішенні практичних проблем, особливо в підвищенні ефективності творчого потенціалу саморуху суспільства, а також в науковому передбаченні. Результати дослідження можуть бути використані в практиці навчального процесу, сприяти більш ефективному усвідомленню студентами основних сучасних проблем філософії і природознавства та їх вирішення. Більш того, вони можуть бути використані при вдосконаленій підготовці аспірантів і на теоретичних семінарах професорсько-викладацького складу вузів, а також в підвищенні кваліфікації спеціалістів народного господарства. Вирішення цієї проблеми залежить від рівня методологічних і світоглядних орієнтацій людини.

Апробація праці. Дисертація є результатом багаторічної науково-дослідницької і педагогічної роботи автора у вищій школі.

З викладом основних ідей і положень дисертаційного дослідження автор виступив на республіканських науково-практичних конференціях: "Єдність світоглядної і методологічної функцій філософії" (Київ, 1980); "Світоглядні і методологічні проблеми взаємозв'язку теорії і практики" (Київ, 1983); "Формування загальнолюдських ціннісних орієнтацій, соціального і гуманістичного мислення у студентів у позанавчальний час" (Одеса, 1993); на обласних науково-практичних конференціях (Житомир, 1987, 1993, 1994, 1996); виступив з теоретичною доповіддю з теми дисертації в Школі докторантів філософського факультету Ленінградського університету (Ленінград, 1983); на науково-виробничих і науково-

технічних конференціях Житомирського філіалу КПІ, нині – Житомирський інженерно-технологічний інститут (1975, 1980, 1984, 1989, 1993, 1994) і на засіданні кафедри філософії гуманітарних наук Київського університету ім. Тараса Шевченка.

Автор дисертації виступив з доповіддю "Філософський аналіз духовного самовідродження" на Першому Всеукраїнському конгресі філософів (Київ, 1991).

За темою дисертації автором опублікована монографія "Генезис и функции категории самодвижения". –(Киев: Вища школа. Изд-во при Киев. ун-те, 1985. – 136 с.), а також ряд статей в наукових збірниках: "Проблеми філософії", "Вісник Київського університету", "Вісник Житомирського інженерно-технологічного інституту" та ін. Зазначена монографія одержала позитивну рецензію в науково-періодичній пресі.

Структура дисертації визначена логікою дослідження, безпосередньо випливає з його мети та основних завдань. Вона складається із вступу, чотирьох розділів, висновків і списку основної використаної літератури.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У "Вступі" обгрунтована актуальність теми, здійснено аналіз стану її розробки, визначена мета і завдання дослідження, його методологічна основа і джерела. Визначена і розкрита сутність теорії саморуху, її основні положення винесені автором на захист, практичне і теоретичне значення результатів дослідження, їх апробація і структура праці.

У першому розділі – "ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ САМОРУХУ" – досліджена логіко-гносеологічна специфіка формування категорії саморуху в інтегративному зв'язку з категоріями світу, матерії, суспільства, буття,

розвитку, закону та ін. У своїй основі цей процес спирається на досягнення науки і практики античності, а також епохи Відродження та Нового часу. Відзначений підхід має важливе значення для з'ясування становлення категорії саморуху, особливо функцій, які вона виконує у пізнанні світу.

У першому параграфі – "Становлення категорії саморуху в античній філософії" – здійснено аналіз науки, культури і історично складеного взаємозв'язку філософських і природничо-наукових поглядів античного суспільства. На основі цього підходу показано, що в античній філософії здійснюється спроба переробити споглядальні уявлення в поняття, і на цій основі, на більш розвинутому їх рівні, в категорії, про що свідчить, наприклад, вчення Фалеса, одним із основних понять якого є поняття "вода". Його увага зосереджена на пошуку начала, основи життя всього існуючого, поняттям "вода" позначається не тільки вихідний ступінь руху, а й основа, в той же час і процес. В результаті Фалес стихійно наблизився до висновку, що все те, що рухається природно, рухається саме собою. Звичайно, припущення про саморух світу ще не висловлюється конкретним понятійним визначенням, цю роль виконує почуттєво-образна форма уявлення, яка спирається на досвід практичної діяльності і результати безпосередніх спостережень різноманітних явищ природи і суспільства.

Анаксімандр, на відміну від Фалеса, спробував розглянути рух в більш метафізичному, ніж натурфілософському плані, про що говорить детально розроблена ним космологічна концепція. Те, що виникає, звертає увагу Анаксімандр, повинно мати завершення, потім воно знову проходить певний шлях руху і зміни. Ця його діалектична ідея в своїй основі спирається на поняття "апейрон". Хоча Анаксімандр і висловив в примітивній формі здогадку про природу протилежностей, однак важливим було уже те, що принцип роздвоєння єдиного на

протилежності був застосований ним до пояснення походження світу. Більш повно розкривається цей процес в філософських поглядах Геракліта, Демокріта і Епікура. Це дійсно був крок від міфа до логосу (закону), до розуміння руху як саморуху.

Враховуючи це, ми прослідкували логіку викладення Гераклітом своїх світоглядних поглядів, виділили найбільш раціональне, що відіграло важливу роль в становленні категорії саморуху. Зміни в космосі, за вченням Геракліта, зумовлені його внутрішнім життям (живим вогнем), все здійснюється через боротьбу і за необхідністю. Начебто підкреслюючи загальність закону, Геракліт говорить, що навіть "психеї" властивий самозростаючий логос. Це мислення загальне для всіх, про що свідчить подальший філософсько-соціальний аналіз. Всі, що бажають говорити розумно, повинні спиратись на цей загальний закон, подібно тому, як держава ґрунтується на законі, підкреслює філософ. Звичайно, Геракліт не зміг розгорнуто пояснити саморух як спосіб буття світу, а також розробити категорію саморуху, але він, власне кажучи, поставив питання про сутність руху, разом з тим вперше в історії філософської думки ввів поняття "самозростання".

Перші гіпотези і уявлення про саморух як спосіб буття світу приваблюють до себе увагу Демокріта, Епікура, Арістотеля, а також філософів у наступні століття. Аналіз поглядів Демокріта показав, що він не зміг діалектично пояснити сутність руху, однак філософ посилається на його вічність, оскільки він не має причини як безпочаткове і є причиною всього і себе, здійснюється в силу власної необхідності.

Більш чітко поставлено принципове питання про причини відхилення атомів у Епікура, що сприяло розробці визначеного підходу до цього питання і його вирішення. У викладі свого вчення

про відхилення атомів Епікур спирається на такі поняття-прообрази категорій, як, наприклад, "світ", "матерія", "внутрішнє", "необхідне", "рух", "відхилення" та ін., з якими найбільш пов'язано становлення категорії саморуху.

У цілому ж філософи розглядуваного нами періоду виходили в основному із дорефлексивного уявлення про саморух матерії, і хоча в їх вченнях містяться глибокі діалектичні здогадки про його дійсну сутність, однак розгорнутої дискурсивної зумовленості цих здогадів ми не знаходимо ні в одного філософа. Навіть термінологічно категорія саморуху оформилась не повністю.

Дослідження проблеми саморуху займає важливе місце в філософії Платона і Арістотеля.

У працях Платона найбільш чітко викладена логіко-гносеологічна специфіка формування категорії саморуху. Про це свідчить його намагання не тільки розглянути саморух природи, а й суспільства. За Платоном, якщо предмет сам себе рухає, йому властивий саморух, життя. Найбільш активним суб'єктом цього процесу є суспільство, яким, на думку Платона, повинні управляти мужі науки. Платон шукає точне поняття, яким можна було б позначити причину і сутність руху, при цьому це поняття повинне бути близьким за змістом до поняття "рух". У праці "Федр" воно мислиться "як рухає саме себе", в діалозі "Софіст" збагачується змістом ідеї боротьби протилежностей, у праці "Політик" виділяється поняття "довільне", і , нарешті, у праці "Закони" вживається поняття "саморухомий". Важливо відмітити, що поняття "саморух" набуває категоріального значення як новий логічний принцип. Тоді як в "Метафізиці" Арістотеля розглядається не тільки зміст категорій, але і їх логічні функції, в тому числі і категорії саморуху, яка часто виступає як судження, наприклад, "зміна сама собою", "рух сам собою". На

наш погляд, Арістотель підійшов до важливого висновку, що категорія саморуху, відображаючи ставлення людини до природи і до самої себе, тобто її діяльність, характеризує спосіб буття суспільства.

Таким чином, антична філософія не тільки висунула, але намагалась і розглянути суттєві аспекти проблеми саморуху, що привело до понятійного оформлення категорії саморуху як форми мисленного відображення світу.

У другому параграфі – "Категорія саморуху в філософії епохи Відродження та Нового часу" – увага зосереджена на суттєвих проблемах. В цей період посилюється боротьба в філософії, відновлюються в правах і ті проблеми, якими цікавилися античні філософи, ренесанських філософів все більше приваблює до себе проблема саморуху. Значний внесок до теоретичних уявлень про саморух матерії внесли Д. Бруно, М. Кузанський та ін. У філософії Д. Бруно відбувається перетворення античних уявлень про саморух єдиного універсума в більш розгорнутий дискурсивний ряд категоріальних визначень. Уявлення про саморух природи набуває тут фіксовану концептуальну форму вираження, направлену на логічне охоплення сутності розглянутого предмета.

Більш поглибленого розвитку категорія саморуху набула в філософії Толанда. У праці "Листи до Серени" він виклав свою точку зору на питання про співвідношення руху і саморуху. Цьому, без сумніву, сприяло критичне засвоєння ним цінних ідей філософії Локка, Бекона, Спінози та інших мислителів. З точки зору Толанда, необхідно враховувати різницю між внутрішньою енергією, саморухом або суттєвою активністю всякої матерії, без якої вона не могла б підлягати ніяким окремим змінам і розділенням, і тими просторовими рухами або переміщеннями, які являють собою різні модифікації суттєвої активності. Основна тенденція дослідження цієї проблеми Толандом

має виявлення у його прагненні визначити саморух матерії найбільш адекватним йому терміном "саморух". Однак для нього проблема сутності саморуху надто складна і скрутна, вирішення якої не могло бути здійснено з позицій метафізичного методу.

Разом з тим, Толанд відходить від позицій Кауарда, який стверджував, що Бог наділив матерію принципом саморуху. І Всесвіт, з точки зору Кауарда, з необхідністю зруйнувався б, якби вся матерія прийшла в саморух, тому Бог і вважав за потрібне її обмежити. У дослідженні проблеми саморуху важлива роль належить французьким філософам, зокрема, Гассенді, Дідро, Гольбаху. Розвиток їх філософської думки нерозривно пов'язаний із захистом і пропагандою атомістичного матеріалізму мислителів античної філософії. Найбільш близько підійшов до розуміння саморуху матерії Гольбах. У "Системі природи" він розглянув відношення руху і саморуху. На відміну від Толанда, Гольбах спробував довести, що не будь-який внутрішній рух виникає довільно, один лише довільний рух є джерелом всіх змін, всіх модифікацій матерії. Гольбах прагне дати розгорнутий аналіз категорій, однак йому не вдається повною мірою уникнути синкретизму, не зміг він внести, на наш погляд, більш важливих новацій в розробку логіко-методологічних принципів дослідження проблеми саморуху.

Однак, якою б обмеженою не була розробка категорії саморуху в XVI – XVIII століттях, вона, безумовно, була історичним необхідним ступенем в її становленні і розвитку, це стосується і класичної німецької філософії, особливо філософії Канта і Гегеля.

Про те, що Кант безпосередньо був захоплений проблемою саморуху, свідчать його роботи, в яких увага філософа зосереджена на рухомій силі тіла, яка осмислювалася за допомогою категорії каузальності. За своїм гносеологіним змістом категорія каузальності найбільш взаємопов'язана з категорією діяльності, яка має у філософії

Канта таке ж визначення, що і категорія саморуху. Визнання саморуху світу є лише першим кроком на шляху до побудови концепції саморуху, а для того, щоб послідовно провести цей погляд на світ, потрібно піти далі, до пізнання його. Помилка Канта була в тому, що єдиним способом доказу загальності категорій він вважав припущення їх апріорного походження.

Цілком по-новому поставлені проблеми науки логіки і її категорій у філософії Гегеля. Перш за все, Гегель піддав критичному аналізу категоріальний апарат філософії Канта, суб'єктивізм Фіхте, філософію тотожності Шеллінга. Тут потрібно взяти до уваги, що для характеристики змісту саморуху Гегель залучає категорії спонтанності, іманентності, самостійності та ін., однак основні логічні функції виконують категорії заперечення, розвитку, основи, необхідності, закону і умови. Безперечно, Гегель віддає перевагу основі, умова необхідна для її життя, і тут же філософ приходить до висновку, що умова "втягується" в процес саморуху, і в цьому, без сумніву, утримується глибоке поставлення корінної проблеми діалектики, яку намагався вирішити Гегель в своїй "Науці логіки". Однак Гегель досліджує не саморух матерії, а форми логічного мислення, якими осягається абсолютна ідея, ось чому його діалектика має потребу в матеріалістичній переробці.

Необхідно було в першу чергу усвідомити і висловити в логіці категорій саморух суспільства, закони його діяльності. На цю проблему звернув увагу Маркс у своїй праці "Капітал". Аналіз руху капіталу як самозростаючої вартості необхідний був Марксу не тільки для з'ясування вартості саморухомої субстанції, завдання полягає і в тому, щоб пояснити додаткову вартість, виробництво якої є основною функцією капіталу. Теоретичний аналіз окремих аспектів проблеми саморуху продовжував Ленін, вихідним принципом якого є практична

діяльність. Це не тільки точка зору, але і певне правило, спрямоване на пізнання і перетворення об'єктивної дійсності. Вимоги цієї діяльності викладені як в філософії, так і в практиці, наслідки якої суспільство оцінює сьогодні.

На сьогодні опубліковано чимало наукових праць, що висвітлюють історію вітчизняної філософської думки. Здійснено аналіз ідей та праць мислителів, зосереджена увага на загальних проблемах суспільного розвитку, однак необхідно відмітити, що безпосередньо генезису ідеї саморуху у вітчизняній філософії не присвячено спеціальних досліджень. Коріння цієї проблеми, безперечно, сягають у XVI століття, про що свідчить практичне прагнення українського народу до своєї духовності, державності та незалежності, яке найбільш притаманне українському народному руху. М. С. Грушевський відзначає, що, починаючи з XVI століття, культурно-національному руху в Україні найбільш сприяло заснування братства і козацтва.

Продовжуючи дослідження цього процесу, Мар'яна Рубчак (США) приходить до висновку, що братство приступило до здійснення програми культурних, педагогічних і релігійних реформ, найбільш видатним його досягненням було заснування власної друкарні, відродження культури, освіти. Тоді як козаччина – до старих слов'янських підстав демократизму: свободи, рівності й братства. В кінці XVI століття козаччина стає самосвідомою силою суспільного життя. Цьому сприяв розвиток філософської думки в Києво-Могилянській академії – першого вищого навчального закладу Київської Русі. Важливим було звернення відомих професорів (П. Могили, І. Кононович-Горбацького, І. Гізеля, Ф. Прокоповича та ін.) до філософії античності та епохи Відродження. У їх лекціях, дискусіях предметом обговорення були питання матерії, субстанції, суспільства, буття, саморуху та ін. Найбільш важливе значення має філософська

спадщина Ф. Прокоповича.

Ф. Прокопович ще у ранніх своїх працях "Логіка", "Натурфілософія, або Фізика", "Етика, або Наука про звичаї", а також у лекціях розглянув актуальні філософські проблеми, зокрема, проблему руху. Осмислюючи проблему руху, він акцентує увагу на причині. Такий підхід дозволяє йому викласти думку про причини різного роду, серед яких Бог є перша найголовніша причина, йому підпорядковані всі інші причини. Однак, посилаючись на авторитет філософів, Ф. Прокопович відмічає, що перша причина діє за допомогою інших причин, тобто причин, які самостійно діють в природі і суспільстві. Філософ приходить до висновку, що універсальний рух має у своїй основі власні принципи, без знання яких неможливо зрозуміти і всього того, що досліджується.

Досить чітко поставлені і розглянуті філософські питання цієї проблеми в працях Г. Сковороди. Дослідженню філософського і соціально-етичного вчення Г. Сковороди присвячено немало праць загального характеру, однак більш поглиблене осмислення його філософської спадщини дає можливість виявити важливі аспекти проблеми саморуху, актуальність яких не підлягає сумніву і сьогодні.

Філософсько-соціальний ідеал Г. Сковороди базувався на його принципі: "Природа є першопочаткова всьому причина і саморухома пружина". Вона підпорядкована внутрішньому закону саморуху і саморозвитку. Торкаючись конкретних питань пізнання, Г. Сковорода вважає, що через пізнання природи і суспільства відкриваються риси людини, Бога, і в цьому тайна буття.

Важливу роль в розвитку української духовності відіграла народна поезія Т. Шевченка. Поява його "Кобзаря" і "Гайдамаків", "Послання до земляків" була важливою подією українського життя. Як відзначає Євген Кирилюк, не без впливу, а можливо, і з участю

Шевченка написані програмні документи кириломефодіївців: "Книги битія українського народу", "Статут" тощо. Надзвичайно розвинене почуття свободи, протесту проти поневолення українського народу надихає Т. Шевченка не тільки на виклад буття, а й майбуття України. Для його погляду характерна демократична спрямованість на побудову вільної, самостійної України, як рівної у дружбі народів. Це стосується і підходу І. Франка до філософсько-соціальних проблем. Він посилається на духовний розвиток суспільства. У здійсненні цього завдання важливу роль відіграє культурно-національний рух, який охоплює пізнавальну і практично-перетворюючу діяльність. І. Франко приходить до висновку, що рух є та сила, з якою пов'язане буття України, відродження її духовності, незалежності і самостійності. Тут багато що залежить від самовдосконалення української нації, разом з втіленням суспільного ідеалу мета буде досягнена сама собою, відмічає філософ. Специфіка поняття "сама собою" полягає в тому, що воно, як і поняття "самоуправління", "самостійність", "самозадоволення" та ін., відображає саморух суспільства.

Особливого значення набула реалізація ідеї саморуху в першій половині XX ст., оскільки це пов'язано з процесами самовизначення Української держави. Таким практичним ствердженням ідеї саморуху було утворення Української Народної Республіки. З цим періодом пов'язаний подальший саморух нашого суспільства, особливо етап відродження Української незалежної держави, її розбудова.

У другому розділі – "КАТЕГОРІЯ САМОРУХУ В КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФСЬКОЇ ТЕОРІЇ" – розглянуто особливість категоріального відображення саморуху об'єктивної реальності, а також соціально-практичну зумовленість розробки категорії саморуху відповідно до сучасних досягнень науки. Дано авторське визначення цієї категорії. Що, в свою чергу, має безпосереднє відношення до усвідомлення її як

основної і вихідної категорії теорії саморуху, її функцій. Значна увага приділяється інтегративному зв'язку категорії саморуху з основними категоріями і законами, принципами діалектики, що становлять зміст теорії саморуху.

У першому параграфі – "Соціально-практична зумовленість розробки категорії саморуху" – обгрунтовані основні аспекти цієї проблеми. З розвитком наукового пізнання і практики дослідження саморуху як філософської проблеми набуває особливого значення. Адже науково-філософське осмислення саморуху суспільства не тільки визначає його закономірність, а й науково пояснює закони саморуху як закони діяльності людей. Центральним питанням цієї проблеми є усвідомлення місця і ролі людини в сучасному виробництві. Із зміною типів і форм виробництва змінюється співвідношення і структура матеріального і духовного виробництва і, зокрема, все більш посилюються і реалізуються духовні цінності людини, поступово відбувається відтворення її як творчої особистості. Важливим для цього процесу є самоорганізація і самовдосконалення.

Варто звернути увагу на те, що процес виробництва засобів для життя людей та їх відносини на сучасному етапі саморуху суспільства все більш набувають диференціації, що дозволяє визначити функції будь-якої його системи як у промисловому, так і в сільсько-господарському виробництві. Для плідного розв'язання цієї проблеми велике значення має реалізація можливості більш посиленого розвитку духовного виробництва щодо матеріального, зберігаючи його максимальну самостійність. Можливість наукової розробки соціальної технології вдосконалення цього процесу пов'язана із філософським аналізом саморуху громадських ініціатив, що сприяють вирішенню цієї проблеми. Відомо, що цей процес є конструктивним фактором в розвинутих країнах, не менше його значення і для нашого суспільства.

Завдання полягає в тому, що, окрім гуманізації суспільних відносин, необхідно змінити ставлення до науки, особливо у молоді, і не словами, а ділами. Це стосується і відповідальності держави за створення умов щодо самореалізації молоді відповідно до зростаючих соціально-практичних потреб суспільства. Адже соціально-практичні потреби стимулюють дослідження цієї проблеми, однак це не може бути здійснено без знання саморуху природи і суспільства. Суспільство, досягнувши якісно нового усвідомлення свого життя, почало само себе перебудовувати, особливо в умовах своєї незалежності.

З розвитком пізнання і практики виникають нові питання, ідеї, гіпотези, які поглиблюють попередні аспекти проблеми саморуху, тому навіть вірно поставлена проблема буде через деякий час переусвідомлена. І це цілком закономірно, оскільки цей підхід відповідає вимогам, які пред'являються до наукового пізнання. У цьому зв'язку перед науковцями стоїть завдання розробки механізму активізації наукових досліджень, особливо це стосується проблеми саморуху. Цьому сприяють дослідження Л. А. Петрушенком саморуху матерії в світлі кібернетики. Значний інтерес має його спроба визначити категорію саморуху через співставлення її з поняттям "активність". Так, він відає, що у певному відношенні поняття активності ширше поняття саморуху і є більш повним, багатим, конкретним, тоді як поняття саморуху означає, що основою загальної взаємодії, руху є суперечність; наявність діалектичної суперечності як джерела руху є внутрішньо властивою матерії. На нашу думку, здійснений підхід сприяє визначенню категорії саморуху, однак питання про сутність саморуху не зводиться до питання про суперечність як причину саморуху, це стосується і поняття активності.

Спроба визнати суперечність як джерело саморуху є серйозною

перешкодою у дослідженні цієї проблеми. У даному випадку суперечність поза саморухом, тоді як вона іманентна йому. Крім цього, в з'ясуванні активності необхідно враховувати її соціально значиму сутність. Безпосереднім предметом аналізу повинна розглядатись людська діяльність, для характеристики якої застосовується поняття "активність". Активна діяльність розглядається і як ініціативно-творче відношення: людина – наука – техніка – виробництво. Поняття "активність" застосовується і в аналізі суспільної практики, особливо для усвідомлення її стану і рівня розвитку та ін.

У визначенні об'єктного змісту категорії саморуху заслуговує уваги підхід Ф. Ф. Вяккерева. Однак усвідомлення саморуху крізь призму визначення лише особливих матеріальних систем, здатних до саморуху, не вирішує проблему. Увага зосереджена на визначенні суперечності як сутності саморуху. Інтерес до аналізу сутності зумовлений тим значенням, якого набуває нині питання про зміст саморуху.

Важливим фактором, який стимулює дослідження проблеми саморуху, є монографічне дослідження В. А. Кайдаловим концепції саморуху і її проблем, в ній порушується питання і про принцип саморуху.

Оскільки в XX ст. найбільшого розвитку досягли фізичні науки, то і уявлення про саморух реальності розроблені переважно цими науками. Маючи це на увазі, на наш погляд, потрібно прослідкувати найбільш важливі, що розкривають сутність форм саморуху.

Більш того, необхідно враховувати сучасні досягнення наукового пізнання природи і суспільства.

Нині особлива увага приділяється фізиці макросвіту, його стану, способу буття. Дослідження інтенсивно проводяться в США. Аналіз стану ядерної матерії переконливо свідчить про те, що усвідомлення

цієї проблеми пов'язано з осмисленням саморуху (В мире науки. – М.: Мир, 1992. – № 1). Важливо і те, що астрономи збагатили знання про спонтанність планетарних туманностей, їх самостворення, самозміну та ін. (В мире науки. – М.: Мир, 1992. – № 7; Наука і суспільство. – К., 1992. – № 10 – 12).

Виникнення синергетики як наукового напрямку, що досліджує процеси переходу від невпорядкованості до порядку, тобто, самоорганізацію цілісних систем, характеризує якісні зміни в науковому пізнанні саморуху природи і суспільства (К. І. Воляк, І. С. Добронравова, І. Пригожин, А. Ю. Семенов та ін.). Піднесення рівня філософського аналізу цієї проблеми має важливе значення (В. М. Князєв, М. О. Парнюк, Є. М. Причепій, М. Ф. Тарасенко). Це з необхідністю вимагає філософського осмислення як нових пізнавальних процесів, так і зміну методологічних настанов діяльності дослідників, що суттєво впливає на розробку теорії саморуху.

Спеціалісти в галузі синергетики вважають категорію саморуху найважливішим орієнтиром в пізнанні, принципом осмислення результатів, отриманих в процесі дослідження саморегуляції, її стійкості, а також у висуванні нових ідей, гіпотез.

Суттєва увага природодослідників засереджена на біологічних системах. Нині теоретична біологія впритул підійшла до визначення сутності життя як саморухомої цілісності, що активно проявляється в якісно різноманітних формах. Безумовно, наукове пізнання законів природи дозволяє суспільству вдосконалювати свою діяльність, але цього недостатньо, необхідно пізнати закони саморуху суспільства. Діалектичний підхід більш повно розкриває механізм саморуху суспільства, особливо тоді, коли в сферу пізнання залучаються і такі категорії, як "суспільство", "необхідність", "самоорганізація", "суперечність", "іманентність", "закон" та ін. Саме з цього ми

виходили у своїх намаганнях подолати наявне відставання в розробці категорії саморуху.

Дійсне становлення високоорганізованої суспільної системи відбувається там і тоді, де і коли постійно діють необхідні фактори, іманентні цій системі, в значній мірі детермінують саморух, але не обмежують його самостійності і спонтанності. Спонтанність властива суперечностям, іманентним саморуху суспільства, його сутності, разом з тим спонтанності властива необхідність і самостійність, але і вона має свою відносність. Перш за все пояснюється це тим, що самостійність саморуху суспільства проявляється не у відриві від необхідності і випадковості, і не у відриві від природи, всесвіту, а в самоорганізації як вихідного ступеня саморуху, іманентністю якого є виробництво. Нині створюються умови самоорганізації нових типів господарювання, суттєва увага приділяється і самовизначенню підприємств, що сприяє розвитку самоініціативи, творчості та ін.

До речі, найбільш це стосується самоорганізації, тобто загальної властивості світу, особливо суспільства, яка полягає у відтворенні особливостей тих чи інших об'єктів, систем на основі іманентних їм суперечностей, які можуть змінювати не тільки своє функціонування, а й свою структуру, самоорганізацію. Самоорганізація не тільки властива діалектиці вихідного саморуху, а й подальшим його етапам, тобто, самоорганізація – це передумова й необхідність саморуху як способу буття природи і суспільства. Необхідність відображає внутрішню закономірність зв'язків, існуючих в саморусі суспільства, яка зумовлює його існування, а також і те, що неодмінно може статися в існуючих умовах. Усвідомлення цього найбільш сприяє визначенню змісту категорії саморуху.

Категорія саморуху, як і категорія руху, відображає головне, основне – спосіб буття об'єктивної реальності. Однак, на відміну від

категорії руху в більш багатих і глибоких визначеннях відображаються найсуттєвіші властивості саморуху об'єктивної реальності. Крім того, у категорії саморуху глибокі і конкретні інтегративні зв'язки з категорією розвитку, тим більше з категорією суперечності, ніж це є у категорії руху.

Категорія саморуху найбільш використовується для визначення такої зміни, яка являє собою нову якість, розвиток, зумовлений взаємопроникненням протилежностей. У дисертації також здійснена спроба розглянути об'єктивний зміст та структуру категорії саморуху відповідно до сучасних досягнень наукового пізнання і практики. Доведено, що саморух - спонтанна, самостійна, самоорганізована, внутрішньо необхідна зміна об'єктивної реальності, іманентністю якої є постійне виникнення і розв'язання суперечностей. Це визначення характеризує головним чином об'єктивний зміст категорії саморуху, який зумовлює всі інші її аспекти.

У другому параграфі – "Категорія саморуху в системі філософських абстракцій, що становлять зміст теорії саморуху" – обгрунтовано, що категорія саморуху, відповідно до свого змісту, посідає певне місце в системі категорій. Доречно зазначити, що у філософії немає системи, аналогічної системі хімічних елементів Менделеєва, звертаючись до якої, можна було б безпосередньо вказати місце тієї чи іншої категорії. Вихідним пунктом дослідження цього питання є вимога діалектичної логіки про те, що аналіз категорій, вивчення їх повинно враховувати їх рух, зв'язок, взаємоперехід. Відповідно автор зупинився на історичному розвитку визначення поняття "система". В останній час посилилось прагнення деяких філософів систематизувати категорії. Висунуті принципи систематизації категорій, має місце спроба визначити їх груповий взаємозв'язок, здійснено аналіз логічної структури найбільш складних

категорій діалектики. У дисертації обгрунтовано положення, що у загальній системі категорій умовно можна виділити групи категорій, які найбільш взаємозв'язані між собою, мають чіткий логічний і діалектичний взаємозв'язок. Сказане, як нам уявляється, відноситься і до категорій руху і саморуху.

Категорії руху і саморуху дуже близькі за своїм змістом, вони настільки тісно взаємопов'язані, що їх неможливо розглядати інакше, як спільно, співвідносно. Для усвідомлення цих категорій велике значення має дослідження не тільки їх становлення, генезису, але й рівня розвитку сьогодні. Звертається увага і на те, що категорія саморуху має певний зв'язок з категоріями буття, матерії, спонтанності, розвитку, суперечності, закону та ін., з виникненням яких відбувається її становлення та функції. Саме з цього розглядається саморух і з боку розв'язання суперечності, його розвитку, якісних змін.

Щоб мати більш повне уявлення про місце і роль категорії саморуху в системі філософських абстракцій, розглянуто її інтегративний зв'язок з основними законами діалектики, відповідно виявлено методологічний аспект поставленої проблеми і тим самим здійснена критика метафізичного тлумачення саморуху. Якщо за допомогою знання взаємопроникнення протилежностей усвідомлюється сутність об'єктивного саморуху, то завдяки категорії саморуху можна найбільш глибоко пояснити боротьбу протилежностей, саморух суперечності. Дослідження цього закону набуває значення основи, завдяки якій підлягають аналізу і інші закони діалектики. Оскільки відношення між протилежностями виражено в законі єдності і боротьби протилежностей, має необхідний характер саморуху, то відповідно можна зробити висновок, що цей закон є законом саморуху природи і суспільства, а це дає можливість розглядати зв'язок

категорії саморуху і закону єдності і боротьби протилежностей крізь призму аналізу змісту діалектичної суперечності.

Разом з цим діалектична суперечність є основою і закону взаємного переходу кількісних і якісних змін. Боротьба між протилежностями виявляється в різноманітних формах, в певних умовах закономірно приводить до такого моменту, фази, коли здійснюється якісний стрибок і разом з тим початок саморуху нової суперечності в новій якості. Взаємопроникнення протилежностей визначає не тільки напрямок якісних змін, характер стрибка, але і спосіб, і форму заперечення старого новим, без усвідомлення ролі у саморусі якого неможливо зрозуміти характер і сутність якісних змін процесів світу, особливо саморуху суспільства. Тут приймається до уваги і те, що закон єдності і боротьби протилежностей не може відобразити все внутрішнє життя, зумовлене не тільки боротьбою, але й злагодою, узгодженням протилежностей суспільства, оскільки необхідне ще знання якісних змін, заперечення старого новим.

На відміну від закону взаємопроникнення протилежностей, закон заперечення заперечення відображає загальну тенденцію, зв'язок ступенів і етапів саморуху суспільства як діалектичного процесу, сходження від простого до складного, від старого до нового. Перехід до більш високого якісного стану характеризує основну тенденцію саморуху суспільства.

Разом з тим необхідно відмітити, що усвідомлення становлення теорії саморуху залежить і від виявлення інтегративного зв'язку категорії саморуху з найважливішими принципами: об'єктивності, матеріальної єдності світу, розвитку, взаємодії та ін. В дисертації виявлені найбільш істотні аспекти їх взаємозв'язку, розглянуті ті функції, які вони виконують в дослідженні сутності законів саморуху: саме на цьому рівні дослідження виявлено найбільш важливе, суттєве –

саморух як саморозвиток.

Дослідження цих питань дозволило більш повно усвідомити, що категорія саморуху як якісно особлива форма мисленого відображення саморуху як способу буття суспільства виявляє себе в специфіці синтезу знання цієї дійсності. Звідси виникає її конкретність, особливість змісту, більш повне логічне визначення, тим самим збагачуються функції, а це сприяє усвідомленню її як основної вихідної категорії генезису теорії саморуху.

В побудові теорії саморуху важливу роль виконує категорія сутності. Проникаючи в саморух об'єкта, пізнання поглиблює знання сутності, особливо її суперечності, закону. Одночасно розвивається знання внутрішнього і необхідного. І хоч ці категорії необхідні для характеристики саморуху об'єкта, однак вони недостатні для всебічного знання сутності, оскільки мислення рухається від однієї категорії до іншої. Завдання пізнання полягає в тому, щоб за допомогою філософських категорій відтворити в мисленні саморух природи і суспільства у всій його повноті і конкретності. У цьому зв'язку застосовуються принципи діалектики. Розробка теорії саморуху найбільш спирається на принцип сходження від абстрактного до конкретного, за допомогою якого категорії не розташовуються подібно хімічним елементам таблиці Менделеєва, звертаючись до якої можна було б показати місце тієї чи іншої категорії, а діалектично виводяться.

Пізнання сутності процесів матеріального світу в їх саморусі, виявлення його закономірності дозволяє розвивати наукове визначення аж до теорії саморуху. Разом з тим, виділяючи формою теоретичного знання систему категорій, визначено основні, ті що складають його фундамент. Основною вихідною серед них є категорія саморуху як принцип. Вже на початковому ступені становлення теорії

саморуху виявляється надто важлива його роль. В загальній теорії принцип саморуху функціонує як особливе, притому таке особливе, яке становить її фундамент. Адже будь-яка теоретична система знання грунтується на принципах, пов'язаних між собою. Найважливішими принципами побудови теорії саморуху, які формулює філософія, є принципи об'єктивності, історичного та логічного, саморуху, сходження від абстрактного до конкретного та ін. У логічному виразі пізнання основним принципом, який пронизує всю систему знання і субординує його, є принцип саморуху.

Становлення теорії саморуху осмислюється і в плані зміни форм її методологічної організації, однак нерідко може залишатися питання про специфічно діалектичний підхід до зміни поставлення цієї проблеми. Суттєві аспекти еволюції теорії саморуху можна виявити і при логіко-методологічному аналізі природничо-наукового знання. Адже діалектична обробка історії філософської думки була, є і завжди буде актуальною, необхідною.

Будучи за своїм об'єктивним змістом знанням сутності саморуху реальності, тобто універсальних законів, необхідних зв'язків, відношення самоорганізації і самодетермінації та ін., теорія не лише пояснює, а й прогнозує закономірний саморух систем у майбутньому. Необхідно відмітити, що те, що сьогодні є новим, розвивається і через деякий час стає необхідною передумовою виникнення якісно нового. Адже теорія саморуху не тільки система набутих знань, а й спосіб здобуття нових знань, вона орієнтує дослідника на ще не вивчені процеси.

У третьому розділі – "ФУНКЦІЇ КАТЕГОРІЇ САМОРУХУ В НАУКОВОМУ ПІЗНАННІ І ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ" – розглянута методологічна функція категорії саморуху, особливо в світоглядній орієнтації людини, конкретний аналіз якої передбачає

виявлення змісту поняття світогляду у площині філософсько-соціального підходу до дослідження проблеми. У цьому напрямку особливого значення набуває знання єдності людини і суспільства, в якій людина самовизначає і самореалізує свою особистість, найбільш це виявляється в соціальному пізнанні і практичній діяльності. Відповідно, нами досліджена особливість методологічної функції категорії саморуху в соціальному пізнанні, а також у вирішенні сучасних соціально-практичних проблем, зокрема, в сфері практики навчального процесу. У цьому ж розділі досліджена категорія саморуху як принцип діяльності людини в сфері "наука – техніка – виробництво".

У першому параграфі – "Категорія саморуху в світоглядній орієнтації людини" – зроблено аналіз наукового світогляду, увагу спрямовано на соціально-філософський аспект проблеми.

У дисертації зазначено, що у філософській літературі ретельного аналізу набули категорії "людина" і "світ", однак недостатньо досліджено поняття "відношення". У вузькому розумінні слова під філософським світоглядом, на наш погляд, можна розуміти діалектичний синтез знання про відношення "людина і світ людини", внутрішньо логічну структуру якого становлять категорії. Зауважено, що відношення людини до матеріального світу включає в себе і ціннісну орієнтацію, яка основана на визначенні його процесів у їх саморусі. При цьому необхідно мати на увазі, що воно завжди утримує в собі оцінку процесів світу, способу його буття, включену в практику і теоретичну діяльність, характеризує собою світоглядну орієнтацію людини взагалі. Отже, категорії треба розглядати не тільки як форми мислення, а й як універсальні форми самосвідомості, як форми знання духовно-практичного освоєння світу.

Необхідно відмітити, що саме категорія саморуху найбільш

глибоко, на відміну від інших категорій діалектики, відображає саморух як спосіб буття суспільства, разом з тим вона як ступінь пізнання, отже, і як форма знання, яка синтезує в собі основні теоретичні уявлення про саморух світу, що склалися на сучасному рівні розвитку пізнання. Ось чому для наукового світогляду небайдуже, який зміст категорії саморуху і як він співвідноситься до сучасних досягнень науки і практики.

Питання про світоглядну функцію категорії саморуху складне і багатоаспектне. Проте у будь-якому випадку категорія саморуху як специфічно філософська форма знання здійснює суттєве пояснення тієї форми буття, розвиток якої вона відображає, і цим самим забезпечує світоглядну орієнтацію людини в пізнанні процесів світу.

У цьому напрямку велике значення має також усвідомлення суспільно-історичного процесу як природного саморуху людства до незалежності, самостійності. У свідомості людей фіксується відношення до інших народів, зв'язок із зовнішнім світом, що, в свою чергу, є загальною основою буття суспільства. І дійсно, взаємозв'язок народів, їх єдність і відображення цього процесу в самосвідомості виступає не тільки важливою умовою існування суспільства та його розвитку. Наукове мислення повинно відображати цю дійсність такою, якою вона є. Зрозуміло, важливе значення має світоглядний зміст таких категорій, як "суспільство", "самовідродження", "суперечність", "саморух" та ін. Так, якщо категорія " суспільство" характеризує, в основному, органічну цілісність суспільних відносин і їх носіїв, то значення категорії саморуху полягає, перш за все, в тому, що вона виконує роль принципу в усвідомленні суспільства як саморухомої системи.

Звичайно, світоглядна функція категорії саморуху в осмисленні проблем суспільно-історичного процесу спирається на діалектичний

аналіз загального і особливого, а також дію об'єктивних законів саморуху суспільства. Із світоглядною функцією органічно пов'язана методологічна, значення якої в соціальному пізнанні і практиці все більш зростає.

Другий параграф – "Особливість методологічної функції категорії саморуху в науковому пізнанні" – займає важливе місце в дисертаційному дослідженні. Безумовно, що це питання має загальнонаукове і практичне значення. Його дослідження дозволило встановити, що на вихідному ступені наукового пізнання суспільства категорія саморуху функціонує як логічне визначення того, що підлягає пізнанню, а це найважливіша вимога діалектичної логіки. Однак в науковому пізнанні категорія саморуху тільки тоді виконує функцію відповідної методологічної настанови, коли вона стає невід'ємним елементом методологічної культури людини. І наскільки ця категорія логічно усвідомлена – у такій мірі вдається реалізувати її як методологічну настанову, проникнути саму в сутність саморуху, розкрити його механізм. Тому дослідження саморуху суспільства пов'язане не тільки із засвоєнням історично набутих знань, але й з рівнем розвитку культурно-пізнавальних здібностей дослідника.

У чому полягає специфіка методологічної функції категорії саморуху, яка її роль в соціальному пізнанні? Це питання має загальнонаукове і практичне значення. Поряд з дефініцією категорії саморуху важливе значення має логічний аналіз її методологічної функції у вихідному ступені пізнання саморуху суспільства.

На вихідному ступені наукового пізнання категорія саморуху функціонує як логічне визначення того, що підлягає пізнанню, тобто, найважливіша вимога діалектичної логіки – об'єктивність розгляду суспільства, що включає в себе дослідження саморуху, його суперечності. Реалізація методологічної настанови категорії саморуху,

особливо її регулятивно-пошукової направленості – найбільш складний ступінь розкриття її методологічної функції.

Цим не зменшується значення інших категорій, що відображають сутність саморуху суспільства, але роль, значення кожної із них не однакова. Це залежить не тільки від їх змісту, але й від того, у якій сфері пізнання і на якому етапі вони виконують свої функції. Тому в аналізі методологічної функції категорії саморуху необхідно враховувати зміст і функції тих категорій, які експлікаціюють її внутрішній зміст. Так, наприклад, категорія суперечності виконує важливу роль в здійсненні методологічної функції категорії саморуху, не тільки в пізнанні суперечності як іманентності саморуху суспільства, але і в синтезі знання про неї в цілому. Характерно, що кожне із понять, що утворюють її логічну структуру (спонтанність, самостійність, самоорганізація, внутрішньо необхідна суперечність та ін.), виконує свою функцію в системі цілої і конкретної функції як категорії, так і теорії.

Зберігаючи тісний зв'язок з поняттями окремих наук, категорія саморуху набула певну визначену специфіку, що дало змогу розглянути її як універсальний принцип вирішення світоглядних, гносеологічних, методологічних та практичних проблем. На основі цього підходу можна глибше усвідомити механізм саморуху суспільства, активізувати діяльність його творчого потенціалу.

<u>У третьому параграфі</u> – "Категорія саморуху в системі оновленого викладання філософії" – дисертант виходить із того, що серед соціальних і економічних проблем розвитку суспільства нині особливого значення набуває формування наукового світо-гляду молоді. Вирішення цієї проблеми передбачає виховання активного оволодіння філософією як наукою і світоглядом, як загальною методологією, роль якої в сучасну епоху все більш якісно зростає.

Викладання філософської науки у навчальному процесі виступає як процес передавання історично та логічно накопиченого знання, синтезованого у її категоріях і законах. Це суттєво не тільки у проблемному викладанні першої теми: "Філософія, коло проблем і її роль в суспільстві", а й інших тем, про які йде мова у дисертації. Зауважимо, що філософське розуміння світу займає основне місце у філософії. В навчальній програмі виділено питання про рух і розвиток, тоді як протягом всіх попередніх років відношенню категорій руху і саморуху – жодного слова, а це питання було, є і завжди буде суттєвим у розгляді світоглядних і логіко-методологічних проблем. Взаємозв'язок вказаних категорій виконує важливу роль у всій системі філософських категорій, особливо у проблемному викладанні теорії діалектики та методології наукового пізнання.

Може виникнути питання: в якій темі філософії потрібно виділити категорію саморуху як самостійну категорію в предмет спеціального розгляду? Здійснити це, на наш погляд, доцільно в темі "Філософське розуміння світу" (буття, матерія, саморух , простір і час як вихідні категорії науки) такими, наприклад, питаннями: рух і саморух, саморух як спосіб буття світу та ін. Вирішення цієї проблеми сприятиме поглибленню у студентів знання про саморух як спосіб буття суспільства. Завдання подальшого розвитку суспільства через всебічний розвиток його сутнісних сил є основою роботи вищої школи. Зараз перед нами відкриваються нові можливості в роботі зі студентами, зокрема, в організації індивідуальної роботи. Саме індивідуальна робота в позанавчальний час сприяє проникненню в найбільш загадкове з усіх проявів людського життя – у сферу мислення, що дає можливість здійснити вплив на саму думку, спрямовуючи її на ціннісні орієнтації наукової роботи. Адже наука та

філософія дали нам методологію, необхідну для виконання цього важливого завдання, особливо на сучасному етапі розвитку суспільства. Реалізація цієї можливості – одне з істотних завдань нашого суспільства, яке гуманізує науку, ставить її на службу людині, наука виконує ціннісно-орієнтовану функцію, яка пов'язана з осмисленням особистістю змісту життя та творчості.

Процес формування теоретико-методологічної культури студентів не обмежується оволодінням знанням методологічної і світоглядної функцій діалектики, він включає в себе і оволодіння методами дослідження окремих наук, безпосередньо застосовуваних у практиці наукового дослідження. Отже, ця проблема зосереджена на логіко-методологічних цінностях, акумулюючих в собі відповідні знання, особливо тоді, коли кафедри природничих і технічних наук продовжують наукову роботу з студентами на старших курсах у позанавчальний час. Сам хід цього проблемного процесу приводить до вдосконалення мислення студентів, наповнює якісно новим змістом їх духовне самовизначення і самоствердження, які виступають у контексті їх загальної самоорганізації, саморуху.

Зрозуміло, ми не закликаємо до того, щоб вивчення філософії було замінено тільки проблемою саморуху, мова йде про ті її аспекти, необхідність аналізу яких випливає із викладання того чи іншого питання. Це стосується і теорії саморуху, однак тут неможливо встановити чітко визначену міру, оскільки логіко-методологічна функція цієї теорії, як і будь-якої іншої, залежить не тільки від її змісту і функцій, але й від специфіки розкриття теми.

<u>У четвертому параграфі</u> – "Категорія саморуху як принцип діяльності людини в сфері "наука – техніка – виробництво" – досліджено проблему вдосконалення діяльності. Це дало можливість визначити, що категорія саморуху як принцип виконує суттєві функції у виявленні

людиною своєї соціальної сутності, самоініціативи в сфері "наука – техніка – виробництво" як в діалектичному процесі, основі саморуху суспільства.

Звертає на себе увагу ще один бік цієї проблеми. Перед нами об'єктивний сам по собі процес, який становить основу буття суспільства і, не перестаючи бути об'єктивним, постає з різних сторін в залежності від того, як ми його розглядаємо. Однак якісно вдосконалити цей процес можливо тоді, коли до нього підійти всебічно, головне – знання законів саморуху суспільства. Дослідження нами цього процесу дозволило визначити, що зміст принципу саморуху взаємопов'язаний зі змістом таких понять практики, як самодіяльність, самостійність, самоорганізація, необхідність, спосіб та ін. Досить зіслатися, наприклад, на процес створення самоорганізовуваних систем, рівень розробки яких залежить не тільки від рівня технологій, а й від методології науки. Це стосується і філософських аспектів розглянутої проблеми, серед яких першочергового значення набуває аналіз застосування філософських принципів, зокрема, об'єктивності, взаємозв'язку, суперечності, саморуху та ін. Так, застосування принципу саморуху можна розглянути в загальному вигляді як логічну послідовність: принцип саморуху – наука – техніка – виробництво. У цьому напрямку відбувається перетворення принципу саморуху в принцип ініціативно-практичної діяльності.

Розглядаючи принцип саморуху, ми зосередили увагу і на інших принципах, особливо на тих, які найбільш з ним взаємопов'язані. Так, аналогічну функцію виконує і принцип взаємозв'язку, який орієнтує діяльність на закономірні відношення науки, техніки і виробництва, в якому кожна із сторін зумовлює іншу, виступає і як причина, і як наслідок. І це дійсно так, оскільки взаємодія і є саморух, а він неможливий без суспільства і природи в цілому; отже, ця універсальність не-

можлива без взаємозв'язку всіх форм саморуху. З принципом взаємозв'язку принцип саморуху більш конкретно посилює свої функції, і це має суттєве значення, адже з визначеними принципами органічно пов'язано дослідження проблеми теорії діяльності.

З нашої точки зору, наукове дослідження проблем, яке оснащене принципом саморуху, інтенсивно збуджує духовну життєдіяльність людини, посилює зв'язок її з практикою. Саме на цьому етапі найбільш виникають нові гіпотези, ідеї, ініціативи.

Ініціатива – вищий ступінь соціальної активності, творчої діяльності, оскільки вона породжується внутрішньою природою людини, виступає як самодіяльність, її саморух. Цей підхід дозволив усвідомити, що в ініціативі виражається діалектика суб'єкта і об'єкта. Ініціатива як логічна форма знання за своїм змістом об'єктивна, і ця її об'єктивність є принципом діяльності людини. Діалектичне усвідомлення цієї істини повною мірою стосується і визначення практичного значення цього принципу, особливо тоді, коли серед існуючих суперечливих цінностей здійснюється вибір найбільш важливої із них, і через розв'язання цієї суперечності реалізується науковий пошук, своя ініціатива в особистому саморусі. У цьому напрямку відбувається зрощення принципу саморуху та ініціативи як нової ідеї в загальний принцип діяльності. Увага зосереджується і на ціннісно-орієнтовних аспектах категорій професійної етики, функції яких найбільш пов'язані з філософськими категоріями свідомості, діяльності, саморуху та ін.

Професійна діяльність і відносини, що склалися в ній, становлять об'єктивну основу, яка характеризує рівень професійної етики. І в цьому напрямку професійна етика функціонує як такий оцінюючий засіб, який регулює поведінку людини на шляху створення науково-технологічних цінностей. Мова йде про тонкі механізми цього проце-

су, на яких нині зосереджена увага не тільки філософів, а й біологів, фізиків, кібернетиків, економістів та ін. І дійсно, щоб мати істинне знання ролі професійної етики, необхідно усвідомити її взаємозв'язок з наукою, без якої вона не може виконувати свої функції. Дослідження нами цього питання дозволило більш чітко розглянути категорію саморуху як принцип діяльності. Цей підхід сприяє і визначенню інтегративного зв'язку принципу саморуху з принципами об'єктивності, суперечності, розвитку, взаємозв'язку та іншими, спираючись на функції яких здійснено філософську рефлексію науки.

У четвертому розділі – "ФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ НАУКИ ЯК ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ САМОРУХУ" – досліджено наукове пізнання саморуху природи і суспільства як складний діалектичний процес, що проходить цілий ряд ступенів у своєму розвитку, отже, становить собою процес виробництва наукових знань. Великого значення з цієї точки зору набуває дослідження діалектичного характеру теорії саморуху, виявлення закономірності взаємозв'язку її з розвитком науки.

З цих обставин наука постає предметом постійної уваги філософів. Не випадково нами на передній план дослідження висунута постановка проблеми та її аналіз. Дослідження відтворює осмислення науки як цілісної соціальної системи, закономірностей її розвитку. Принципово вивіреною основою був і залишається також методологічний арсенал науково-пізнавальної діяльності. Ці та інші питання розглянуті нами в наступних параграфах, адже з їх дослідженням взаємопов'язаний розвиток теорії саморуху.

У першому параграфі – "Постановка проблеми та її аналіз" – обгрунтовано, що наукова проблема, тим більш проблема саморуху, не може виникнути і бути дослідженою поза контекстом самої науки. З розвитком науки і практики виникають нові питання, ідеї, гіпотези, які

поглиблюють попередні аспекти проблеми саморуху і орієнтують науково-пізнавальну діяльність на нові. Через певний час деякі із них можуть бути переосмислені в зовсім іншому варіанті. Вичленення і дослідження фундаментальних із них необхідно для більш поглиб леного осмислення процесів природи і суспільства, з'ясування ролі науки в їх взаємодії. І це цілком закономірно, оскільки відмічений підхід відповідає вимогам, які пред'являються до наукових досліджень.

З розвитком наукового пізнання і практики відношення до проблеми саморуху набуває наукового характеру, нового бачення її, особливо тоді, коли науково осмислюється спосіб буття суспільства. Тим самим відкривається нова можливість розвитку теорії саморуху, зміст і логічна структура якої збагачується завдяки розвитку науки. Цей історичний процес досліджується з точки зору діалектики, а це дозволило визначити, що філософська рефлексія науки є передумовою розвитку теорії саморуху.

У другому параграфі – "Філософська рефлексія проблем науки" – визначена суттєва властивість науки – її системність, тобто така сукупність наукових знань, яка приведена в порядок на основі певних логічних принципів. Відомо, що в основі її містяться визначені вихідні положення, принципи, концепції, які об'єднані в єдину логічну систему. Але ця наука не тільки вища форма людських знань, вона, як соціальна система знань, розвивається, збагачується відповідними методами пізнання. Цей підхід дає змогу визначити науку як соціальну, логіко-діалектичну систему.

В процесі філософської рефлексії науки осмислюються вихідні теоретичні поняття, категорії, зокрема, такі, як "суб'єкт", "об'єкт", "наука", "система", "теорія", "самоорганізація", "науковість", "закономірність" та ін. Отримані результати сприяють осмисленню нових проблем науки, однак в намаганні вирішити деякі з них

складається така проблемна ситуація, яка має необхідність здійснювати пошуки нових напрямків дослідження, розробки нових методів і засобів пізнання. Ця проблемна ситуація вимагає філософського осмислення, обгрунтування, формулювання, а також, вирішення нових проблем науки. Наприклад, така проблемна ситуація виникла у зв'язку з дослідженням Всесвіту як найбільш масштабного об'єкта, а це впирається в подальшу розробку більш широкої і універсальної теорії саморуху, яка дозволяє погоджувати різні галузі знань і вказує на перевірку доцільності застосування раніше розроблених теорій.

Необхідно відмітити, що спеціальні науки, як логіка, математика, теоретична механіка та інші, сприяють розвитку і вдосконаленню операційно-практичної форми загальнонаукових методів, однак тільки в філософії вони набувають свого теоретичного, гносеологічного обгрунтування. Спираючись на діалектичний метод, вони набувають більш конкретного осмислення об'єктивної реальності. Без цього неможливе діалектичне виведення нового знання в науковому пізнанні і в практиці навчального процесу. В той самий час, використання математичних моделей, системного аналізу, експериментального методу характерне для спеціальних наук.

Для філософської теорії завжди першочергове значення має дослідження природи пізнавального процесу в цілому, що передбачає просування на передній план та вивчення головним чином і тих проблем, які безпосередньо стосуються основного питання філософії, соціальної природи пізнання, залежності форм пізнавальної діяльності від суспільного буття, діалектики абсолютної та відносної істини, особливо методологічного арсеналу науки. При цьому філософська рефлексія науки є передумовою осмислення нових проблем та їх вирішення, найбільше це стосується розвитку теорії саморуху.

На основі проведеного дослідження зроблено висновки, в яких виділені основні рекомендації, що сприяють науковому вирішенню сучасних практичних та теоретичних проблем вдосконалення саморуху нашого суспільства, його якості, а для цього необхідно найбільш повно реалізувати творчий потенціал, його ініціативу. Дослідження даного процесу дозволило зробити висновок, що теорія саморуху не лише пояснює, а й орієнтує на ще не вивчені процеси, що здійснюються в природі і суспільстві.

Основний зміст дисертації опубліковано в таких основних працях:

1. Барановский В. Н. Генезис и функции категории самодвижения. – Киев: Вища школа. Изд-во при Киев. ун-те, 1985. – 136 с. (Монографія).

2. Барановский В. Н. Категория самодвижения в "Философских тетрадях Ленина" //Проблемы философии.– Киев: Вища школа. Изд-во при Киев. ун-те, 1980.– Вып. 50. – С.61–63.

3. Барановский В. Н. Место категории самодвижения в формировании духовной культуры человека. //Проблемы философии.– Киев: Вища школа. Изд-во при Киев. ун-те, 1981. – Вып. 52. – С. 70–74.

4. Барановский В. Н. Интегративная роль категории самодвижения. //Проблемы философии. – Киев: Вища школа. Изд-во при Киев. ун-те, 1984. – Вып. 62.– С. 122–124.

5. Барановський В. М. Про значення категорії саморуху в науковому пізнанні соціальних процесів. //Вісник Київського університету. Питання філософських наук. – Київ: Вища школа. Вид-во при Київ. ун-ті, 1984. – Вип. 16. – С. 9–14.

6. Барановський В. М. Про діалектичний характер ініціативності мислення і діяльності. // Вісник Київського університету. Питання

філософських наук.– Київ: Вища школа. Вид-во при Київ. ун-ті, 1989.– Вип. 21.– С. 13–18.

7. Барановский В. Н. Диалектика и проблемы совершенствования методики преподавания общественных наук. //Перестройка преподавания общественных наук: проблемы и пути решения.– Житомир: Изд-е ЖВУРЭ ПВО МО Украины, 1992.– С. 25–28.

8. Барановський В. М. Проблема саморуху (соціально-філософський аспект дослідження) //Фундаментальні науки, економіка, філософія, культура.– Серія Б.– Житомир: ЖФ КПІ, 1993.– Вип. 1.– С. 97–102.

9. Барановський В. М. Природа становлення теорії саморуху // Фундаментальні науки, історія, філософія, економіка.– Серія Б.– Житомир: ЖФ КПІ, 1994.– Вип. 2.– С. 69–76.

10. Барановский В. Н. Философский анализ основных проблем духовного самовозрождения //Актуальные проблемы социального управления.– Житомир: Изд-е ЖВУРЭ ПВО МО Украины, 1996.– С. 3–7.

11. Барановський В. М. Філософія науки: основні проблеми вищої школи та її аналіз //Вісник Житомирського інженерно-технологічного інституту.– Житомир: ЖІТІ, 1996.– № 3.– С. 31–33.

12. Барановський В.М. Філософське осмислення проблем професійної етики //Вісник Житомирського інженерно-технологічного інституту.– Житомир: ЖІТІ, 1996.– № 4.– С. 19–22.

13. Барановский В. Н. О методологической функции категории самодвижения. //Единство мировоззренческой и методологической функций марксистско-ленинской философии. Респ. научн. конф.: Тез. докл. и выступ.– Киев, 1980.– С. 60–62.

14. Барановский В. Н. Некоторые вопросы формирования самосознания студентов. //Тезисы докладов седьмой научно-методической конференции училища.– Житомир: Изд-е ЖВУРЭ ПВО МО Украины, 1993.– Ч. II.– С. 23–25.

15. Барановский В. Н. Философско-социальный анализ проблемы духовного самовозрождения Украины. Тез.докл. военно-науч. конф.– Житомир: Изд-е ЖВУРЭ ПВО МО Украины, 1994.– С. 12–13.

16. Барановский В.Н. Философские проблемы взаимосвязи науки и техники //Тез. докладов девятой военно-науч. конференции.– Житомир: Изд - е ЖВУРЭ ПВО МО Украины, 1996.– Ч. I.– С. 9–11.

Барановский В. Н. Генезис теории самодвижения. Дисертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. Днепропетровский государственный университет. Днепропетровск, 1997. Защищается рукопись диссертации.

Исследован историко-философский аспект категории самодвижения, дано авторское определение её и, на этой основе, – как исходной категории теории. Определена структура теории самодвижения, основную мировоззренческую и методологическую направленность функций которой выполняет категория самодвижения в научном познании и практической деятельности. Обоснована необходимость постоянной философской рефлексии науки как предпосылки развития теории самодвижения.

Baranovsky V. M. Genesis of Self-development theory. Thesis for the Degree of Doctor of Philosophy on speciality 09.00.03. - Social philosophy and history philosophy. Dniepropetrovsk State University. Dniepropetrovsk, 1997. A manuscript of thesis is presented.

A historical-philosophical aspect of the self-development category is investigated, its author's definition is given as the initial category of the theory on which it is based. The structure of the self-development theory is determined the main ideological and methodological functions trend of which is carried out by the self-development category in scientific cognition and practical activity. The necessity of constant philosophic reflexion of science as the premise of the self-development theory development is substantiated.

Ключові слова: саморух, генезис, теорія, наука, рефлексія, взаємозв'язок, духовність, орієнтація, діяльність.

Підписано до друку 28. 01. 1997. Формат 60x84/16. Обсяг 2 друк. арк. Зам. 132 Тираж 100. Копіювально–розмножувальна дільниця редакційно–видавничого відділу Житомирського інженерно–технологічного інституту.

262005. Житомир, вул. Черняхівського, 103.

441918

Ab 36.855